

Кушнір Н. О.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин
Ужгородського національного університету*

Славич М. М.

*магістр факультету міжнародних економічних відносин
Ужгородського національного університету*

Kushnir N. O.

*Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of International Economic Relations
Uzhhorod National University*

Slavich M. M.

*Master of Faculty of International Economic Relations
Uzhhorod National University*

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ НА СВІТОВОМУ РИНКУ ЗЕРНА

MODERN TRENDS OF UKRAINE'S DEVELOPMENT ON THE WORLD GRAIN MARKET

Анотація. Стаття присвячена аналізу основних тенденцій розвитку України на світовому ринку зерна. Також розглянуто динаміку світового виробництва та споживання зернових. Виявлено та деталізовано тенденції розвитку цього ринку в розрізі трьох найпоширеніших зернових культур: пшениці, кукурудзи, рису. Охарактеризовано тенденції зовнішньої торгівлі зерновими культурами та її значення у зовнішній торгівлі України, а також позицію України у світовій торгівлі зерновими культурами.

Ключові слова: ринок зерна, зернові культури, зерно та олійне насіння, виробництво, попит, експорт, імпорт.

Постановка проблеми. Сьогодні на світовому ринку зерна склалася стійка спеціалізація: виробництво зерна концентрується в розвинених країнах, а багато країн, що розвиваються, не в змозі вирішити свої зернові проблеми і змушені йти на масштабний імпорт зерна. У результаті росте світова торгівля зерном.

Стан зернового ринку країни є важливим показником якості економічних реформ, що проводяться в країні, реалізації агропродовольчої політики. З урахуванням масштабів і повноти елементів економічних стосунків зерновий ринок може слугувати своєрідною моделлю розвитку для інших ринків сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням ринку зернових культур присвячено значну кількість досліджень вчених-економістів та дослідників-практиків. Так, проблеми ефективності виробництва зернових розкриваються у працях П.Т. Саблука, О.М. Шпичака, В.І. Бойка, М.Г. Лобаса, В.Л. Волинця та інших. Проблемам підвищення ефективності виробництва зерна в сільськогосподарських підприємствах в умовах формування ринку присвячені роботи К. Макконела, А. Сміта, О.В. Захарчука, М.В. Калінчика, В.Г. Федька та інших. Відзначаючи цінність результатів досліджень науковців, необхідно зазначити, що чимало питань щодо напрямків удосконалення цього сектора економіки в сучасних умовах залишаються недостатньо дослідженими.

Метою статті є аналіз світового виробництва та світової торгівлі зерновими та визначення місця України у світовому експорті зернових культур.

Виклад основного матеріалу. Найбільш поширеними у світі є три зернові культури: пшениця, кукурудза і рис.

До середини 90-х років минулого століття пшениця була, так би мовити, «царицею полів», але потім зросло виробництво кукурудзи. По-перше, через спроби задовольнити зростаючі потреби тваринництва, а по-друге, у зв'язку з початком промислового виробництва етанолу [2, с. 24].

П'ятьма найбільшими експортерами зерна є Австралія, Аргентина, ЄС, Канада і Сполучені Штати Америки; провідне місце в експорті пшениці займають такі країни, як США, Бразилія, Україна, Аргентина та інші; лідерами з експорту кукурудзи є такі країни, як ЄС, США, Росія, Канада, Австралія, Україна, Аргентина, Казахстан та інші; основними експортерами рису є В'єтнам, Індія, Пакистан, Сполучені Штати Америки і Таїланд [3]. Сумарні експортні пропозиції зерна з боку основної «п'ятірки» експортерів становлять понад 84% усього обсягу світової торгівлі.

Основними показниками, що визначають ступінь впливу країни на світовий ринок, є, по-перше, частка у світовій торгівлі; по-друге, відношення перехідних запасів до середньорічного внутрішнього споживання у країні. За обома показниками сьогодні лідирують США. Відповідно, США займають провідне положення на світовому ринку зерна, на їхню частку припадає 28% усього обсягу торгівлі; далі йдуть Канада – 17%, Австралія і ЄС – по 15% і Аргентина – 11%.

Основними споживачами зерна залишаються країни Азіатсько-тихоокеанського регіону, такі як Китай, Японія, Корея, Індонезія і Філіппіни.

На світовому ринку зерна склалася стійка спеціалізація: виробництво зерна концентрується в основному в розвинених країнах, а багато країн, що розвиваються, не в змозі розв'язати свої зернові проблеми і змушені йти на імпорт зерна. Крім того, експерти ОЕСР відзначають, що в умовах

достатнього світового зернового виробництва проблеми забезпечення зерном будуть особливо гостро стояти перед найбільшми країнами, що не мають засобів на фінансування імпорту поставок зерна. Сьогодні на світовому ринку зерна відбуваються зміни і можна спостерігати таку картину: скоротилися посіви в США і Канаді; зменшилися перехідні запаси в найбільших країнах-експортерах; на ринок увійшли нові країни-експортери, такі як Угорщина, Росія, Україна, Казахстан і Туреччина.

Світова кон'юнктура ринку зерна характеризується показниками функціонування ринку та відображає величину попиту і пропозиції, обсяги продажів, ринкову активність продавців і покупців. У зв'язку з постійним загостренням конкуренції на ринку важливо володіти адекватними відомостями про стан, динаміку обсягів продажів на відповідному товарному ринку, які можна отримати, проаналізувавши його.

За даними першого підготовленого Продовольчою та сільськогосподарською організацією ООН (далі – ФАО) прогнозу попиту на зернові та пропозиції зернових у світі в сезоні 2017-2018, ситуація на ринках залишається відносно спокійною, незважаючи на незначне скорочення обсягів виробництва у світі.

З урахуванням очікуваного відносно низького приросту споживання і чергового багатого врожаю запаси зернових у світі також залишаються на близькому до рекордного рівня.

В останнє десятиліття на світовому ринку йде процес інтенсифікації зернового виробництва. Розглянемо динаміку показників стану світового ринку зерна за 2006-2016 маркетингові роки.

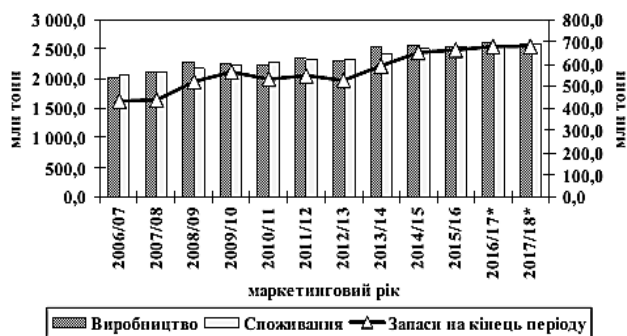

Рис. 1. Динаміка світового виробництва та споживання зернових, млн. тонн [3]

Як бачимо з рисунку 1, за аналізований період валовий збір зерна виріс на 26%. Стимулом для збільшення виробництва став ріст обсягів використання (споживання) і світової торгівлі зерном відповідно на 52,9% і 52,8%.

Але в 2015 р. обсяг виробництва зерна досяг свого пікового значення, що привело до росту насиченості зернового ринку і, як наслідок, до збільшення залишків на кінець року. Така обставина привела до зниження

попиту на зерно і, відповідно, падіння цін із подальшою їх стабілізацією. У 2015 р. ціни на пшеницю й кукурудзу порівняно з попереднім роком зменшилися відповідно на 46,4 і 22,9%.

Падіння привабливості торговельних операцій на зерновому ринку стало причиною зниження насиченості ринку. У 2015-2016 рр. на світовому ринку зерна зростання виробництва зерна дещо призупинилося, порівняно з попереднім роком рівень його виробництва знизився на 1,2%. На цей період припадає збільшення попиту на зерно з боку низьки країн, зниження внутрішнього виробництва в яких привело до росту потреб в імпорті. Внаслідок цього обсяг світової торгівлі зріс на 4%, обсяги використання зерна і залишки залишилися майже без змін.

Уже три сезони поспіль глобальна ситуація з попитом і пропозицією зернових в 2016-2017 роках залишається цілком сприятливою, про що свідчать досить високі коефіцієнти відношення обсягів запасів до обсягів споживання і відносно низькі ціни.

У таблиці 1 розглянемо світовий ринок зерна, а саме виробництво, пропозицію, споживання та запаси.

На основі даних таблиці 1 бачимо, що в 2015/2016 МР відбулося збільшення світового виробництва зерна на 238,8 млн т, збільшення обсягів світової торгівлі і внутрішнього використання зерна відповідно на 75,4 млн т і 193,4 млн т. До кінця 2015 – початку 2016 рр. світові залишки зерна становили 661,5 млн т. Це найкращий показник за останні десять років.

Аналіз тенденцій розвитку світового ринку зерна дає змогу відзначити, що світове виробництво зерна в коротко- і довгостроковій перспективі здатне загалом задовольнити попит на продукти зернового виробництва навіть за очікуваного у найближчі 20 років щорічного збільшення населення планети на 80 млн чоловік. У цих умовах приріст зернових культур буде відбуватися в основному за рахунок його розвитку в тих країнах, де є для цього сприятливі умови.

Негативними тенденціями, здатними стримувати подальше нарощування світового виробництва зерна, є обмеженість площ земель, придатних для посівів зерна, що пов'язане з високим рівнем урбанізації та необхідністю збереження лісових масивів, екологічні ускладнення у зв'язку з подальшим залученням незадіяних земель, обмеженість водних ресурсів, скорочення фінансування сільськогосподарського виробництва.

На український аграрний ринок має значний вплив ситуація на світовому, тому що більшість зерна та олійного насіння експортується за цінами, які формуються на міжнародних біржових майданчиках, а на їх рівень впливає загальносвітова тенденція з виробництва та споживання продукції. Одним із поширених індикаторів коливання світових цін є Індекс продовольчих цін ФАО. Він розраховується на основі середніх індексів цін на п'ять груп продовольчих сировинних товарів, враховуючи середній показник частки кожної групи в експорті в 2002-2004 рр.

Таблиця 1

Світовий ринок зерна [3]

	Маркетинговий рік				Відхилення 2015 / 16МР від 2012 / 13МР	
	2012/13МР	2013/14МР	2014/15МР	2015/16МР	+,-	%
	Млн. т					
Виробництво	2294,7	2518,9	2564,5	2533,5	238,8	10,4
Пропозиція	2845,9	3049	3156,2	3188,6	342,7	12,0
Споживання	2324,5	2429,3	2498,1	2517,9	193,4	8,3
Торгівля	318,9	363,9	378,9	394,3	75,4	23,6
Запаси на кінець періоду	530,1	591,7	655,1	661,5	131,4	24,8

За даними ФАО, середнє значення Індексу цін на зерно за підсумками 2016 р. становило 147 пунктів, що на 9,6% нижче рівня 2015 р. та на 39% – максимального рівня, досягнутого в 2011-му. Середнє значення Індексу цін на рослинні олії за цей же період становило 164 пункти, що на 11,4% вище порівняно з 2015-м, але значно нижче за показники попередніх п'яти років. Тобто спостерігається поступова тенденція до здешевлення у світі зерна, олійного насіння та продуктів їх переробки.

Свою чергою Міністерство сільського господарства США (USDA) прогнозує збільшення обсягів споживання зерна та олійного насіння. Так, у 2016-2017 маркетинговому році (МР) світове споживання фуражного зерна досягне 1320 млн т, що на 5,5% вище від попереднього періоду. При цьому збільшення обсягів виробництва зерна, яке спостерігається упродовж останніх років, стримує зростання цін, а на деякі види зерна навіть приводить до їх зниження [5].

Зерно та олійне насіння, яким віддають перевагу аграрії, зорієнтовані на експорт. Тому ситуація на внутрішньому ринку здебільшого залежить від світових тенденцій. Обсяги виробництва, споживання та запаси на кінець сезону мають безпосередній вплив на формування цін.

Кукурудза є лідером світового виробництва зернової групи культур, соя – олійної. За даними Міністерства сільського господарства США, у 2016-2017 МР світове виробництво кукурудзи становитиме 1038 млн т, що перевищить показник минулорічного сезону на 8%. Попри щорічне збільшення обсягів виробництва кукурудзи її споживання також зростає. Поточного зернового сезону попит на це зерно досягне 1027 млн т, що на 7%, або майже 67 млн т більше від попереднього періоду.

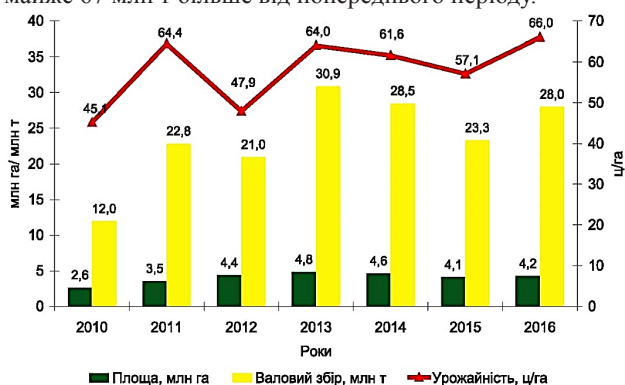

Рис. 2. Динаміка виробництва кукурудзи на зерно в Україні [4]

Збільшення виробництва та споживання впливає на активність світової торгівлі. Обсяг експортно-імпортних операцій на кукурудзу становитиме 142,1 млн т. Основними покупцями на світовому ринку залишаються Японія, Мексика, Європейський Союз та Єгипет. Головним експортером цього зерна є США. У новому сезоні країна планує продати на зовнішніх ринках понад 56 млн т, що становить понад третину світової торгівлі. Запаси кукурудзи на кінець поточного сезону зменшаться до 142 млн т проти 145 млн т роком раніше. Тож прогнози щодо зменшення світових запасів кукурудзи і надалі впливатимуть на подорожчання цього зерна.

Соя займає 61% у структурі світового виробництва олійного насіння. У 2016-2017 МР її виробництво досягне 338 млн т, що більше порівняно з минулим сезоном на 8%. Світове споживання сої теж зростатиме. Поточного сезону попит на соєві боби становитиме 290 млн т, що перевищить минулий на 5%. Обсяги споживання сої поступатимуться

її виробництву, що позитивно позначиться на світових кінцевих запасах. На кінець сезону вони становитимуть 94 млн т, що майже на 4 млн т перевищить минулорічний рівень. Збільшення обсягів виробництва поживало світову торгівлю. Обсяги експорту сої очікуються понад 160 млн т, що на 4% перевищить торішній показник. Найбільшими експортерами сої є Бразилія та США, а імпортерами – Китай та країни Європейського Союзу.

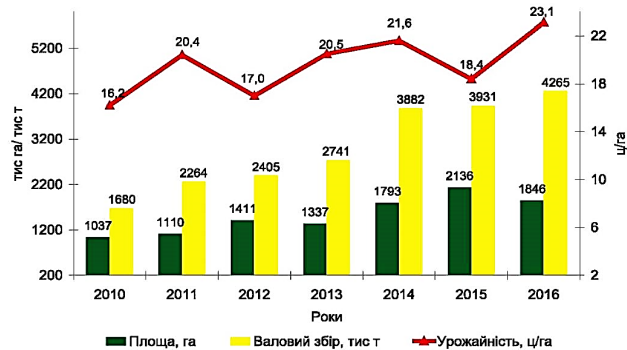

Рис. 3. Динаміка виробництва сої в Україні [4]

Протягом 2016-2017 МР на світових товарних біржах спостерігалось незначне підвищення цін на соєві боби. Якщо в жовтні минулого року закупівельна ціна на Роттердамській товарній біржі умовах CIF становила \$403 за 1 тону, то в грудні підвищилася до \$420/т. При цьому середні світові ціни поточного сезону перевищують минулорічні на 4%.

Соняшник є основною олійною культурою України та належить до трійки більш вирощуваних олійних культур у світі. Світове виробництво соняшнику у 2016-2017 МР збільшиться до 44,3 млн т, тобто перевищить попередній сезон майже на 10%. Зростанню виробництва сприяло підвищення урожайності та розширення посівних площ.

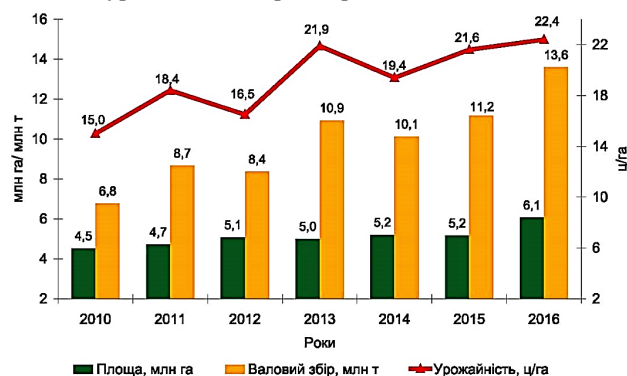

Рис. 4. Динаміка виробництва соняшнику в Україні [4]

Світове споживання соняшнику теж збільшиться. У новому сезоні попит на це олійне насіння становитиме 40,2 млн т, що більше порівняно з минулим сезоном на 9%. Тобто обсяги споживання соняшнику будуть меншими за його виробництво. Це вплине на збільшення світових кінцевих запасів. На кінець поточного сезону вони очікуються в межах 2,2 млн т проти 2,1 млн т роком раніше. Зростання виробництва не впливатиме на світову торгівлю. Обсяги експорту прогноуються на рівні 1,6 млн т, що на 18% менше показника попереднього сезону. Світовими лідерами з експорту насіння соняшнику є країни ЄС-27, а імпортером – Туреччина. Загалом обсяги світової торгівлі соняшником щодо його внутрішнього споживання становлять лише 4%, що пояснюється переробкою насіння соняшнику в країнах його виробництва. Словом, ситуа-

ція на світовому та внутрішньому ринках сприятлива для вирощування та реалізації кукурудзи, сої та соняшнику.

Вирощуванням зернових та олійних культур в Україні займається понад 35 тисяч господарств різних форм організації. При цьому застосовуються різні технології залежно від масштабів та рівня фінансового забезпечення. Зараз відсутні офіційні статистичні дані про економічні показники господарювання у 2016 р., проте досить інформації для проведення попередніх розрахунків цих показників.

Торік під час вирощування кукурудзи на зерно у великих аграрних компаніях загальні господарські витрати в середньому на 1 га становили 19,0 тис. грн. За врожайності 75 ц/га собівартість 1 т продукції дорівнюватиме 2,54 тис. грн. За ціни реалізації кукурудзи фуражної 4,1 тис. грн./т прибуток з 1 га становитиме 11,7 тис. грн, що забезпечить рентабельність на рівні 62%. У малих господарствах загальні витрати на 1 га становитимуть 12 тис. грн. При цьому, враховуючи врожайність 3,8 ц/га, собівартість продукції дорівнюватиме 3,2 тис. грн./т. Фермери розрахунково отримають прибуток з 1 га на рівні 0,93 тис. грн., що забезпечить рентабельність у межах 29%.

Великі аграрні компанії отримали за підсумками минулого року мінімального прибутку з 1 га під час вирощування соняшнику – 17,6 тис., сої – 20,9 тис. При цьому рентабельність їхньої діяльності становитиме 97% і 133% відповідно.

Середні аграрні підприємства отримають прибутки з 1 га під час вирощування соняшнику – 10,8 тис., сої – 13,8 тис. Рентабельність їхньої діяльності відповідно становитиме 73% і 110%.

Малі аграрні підприємства розрахунково отримають прибутки з 1 га під час вирощування соняшнику – 7,2 тис., сої – 7,8 тис. При цьому рентабельність їхньої діяльності становитиме 63,8% і 69% відповідно. У нинішніх умовах господарювання рівень рентабельності повинен становити не менше 50%. За таких умов підприємство матиме ресурси для подальшого розвитку окремого напрямку діяльності.

Висновки. З усього вищесказаного можна дійти висновку про те, що в перспективі обсяг виробництва зерна має тенденцію до росту; обсяг імпорту скорочується; обсяг експорту зростає. Можна відзначити, що загальна місткість ринку незначно скорочується. Це відбувається тому, що йде деяке скорочення чисельності населення, а також через прагнення підприємств збільшити експорт зерна.

Важливий вплив має і ріст життєвого рівня населення, через що воно починає споживати більш дорогі продукти і менше хліба. Прогнозоване заохочення експорту зерна і підтримка цін на зерно (у т. ч. фуражне) зумовить погіршення ситуації у тваринництві.

Якщо заходи щодо підтримки доходів виробників зерна виявляться неефективними і частка виробників в експортних контрактах буде мінімальною, а закупівельні ціни не стануть стимулом до нарощування виробництва продукції, то ріст експорту може зумовити не тільки відносне, але й абсолютне скорочення пропозиції зерна на внутрішньому ринку України. Це може загострити кормову проблему не тільки як проблему низької рентабельності тваринництва за цінових пропорцій, що склалися, а насамперед як проблему фізичного дефіциту кормів.

Але якщо врахувати, що виробництво зернових культур є найбільш рентабельним видом сільськогосподарської діяльності, який є внутрішнім «фінансовим донором» галузі та дає змогу підтримувати загальну позитивну рентабельність виробництва, то успішна зернова експортна експансія здатна забезпечити значне зростання валової доданої вартості у сільському господарстві України.

Отже, сприятлива цінова ситуація та привабливий рівень рентабельності стимулюватиме аграріїв вирощувати і надалі ці культури. При цьому доцільно дотримуватися сівозміни та агротехнологій. Це приведе до отримання прогнозованих урожаїв та належної якості продукції. Сьогодні ринку потрібен якісний та недорогий товар. Тож основні резерви збільшення доходів полягають у ретельному дотриманні агротехнологічних заходів.

Список використаних джерел:

1. Скрипник А.В., Зінчук Т.Ю. Тенденції світового ринку пшениці та ризики розвитку експортного потенціалу України / А.В. Скрипник, Т.Ю. Зінчук // Економіка АПК. – 2011. – № 9. – С. 139.
2. Андрійчук В.Г. Сучасна аграрна політика: проблемні аспекти / Андрійчук В.Г., Зубець М.В., Юрчишин В.В. – К.: Аграрна наука, 2005. – 140 с.
3. Звіт ФАО 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fao.org/worldfoodsituation/ru>
4. Офіційний портал Інформаційно-аналітичної агенції «АПК-Інформ» АПК online [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.apk-inform.com>
5. Grain: World Markets and Trade // United States of Department of Agriculture / Foreign Agricultural Service, FG-04-12, April 2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.usda.gov/wps/portal/usda/>

Анотація. Стаття посвячена аналізу основних тенденцій розвитку України на мировому ринку зерна. Також розглянута динаміка мирового виробництва та споживання зернових. Виявлені та деталізовані тенденції розвитку цього ринку в разрізі трьох найбільш розповсюджених зернових культур: пшениці, кукурудзи, рису. Охарактеризовані тенденції зовнішньої торгівлі зерновими культурами та її значення во зовнішній торгівлі України, а також позиція України в мировій торгівлі зерновими культурами.

Ключевые слова: рынок зерна, зерновые культуры, зерно и масличные семена, производство, спрос, экспорт, импорт.

Summary. The article is devoted to the analysis of the main tendencies of Ukraine's development on the world grain market. Also, the dynamics of world production and consumption of cereals is considered in the article. Found out and gone into a detail progress of this market trends in the cut of three most widespread cereals: wheat, corn, rice. The tendencies of foreign trade and its value cereals are described in foreign trade of Ukraine, and also position of Ukraine in the world trading in cereals.

Key words: grain market, grain crops, grain and oilseeds, production, demand, export, import.